

ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՁՈՒԳԱԴՐԱԿԱՆ ԼԵՃՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱ

ԳԱՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Ձուգադրական լեզվաբանությունը երկու կամ ավելի լեզուների տիպաբանական ուսումնասիրությունն է, որի նպատակն է բացահայտել համեմատվող լեզուների քերականական կառուցվածքի ընդհանրություններն ու տարբերությունները:

Թեև զուգադրական լեզվաբանությունը՝ որպես այդ գիտության առանձին ճյուղ, ձևավորվել է քսաներորդ դարի երկրորդ կեսին և համարվում է ամենաերիտասարդ լեզվաբանական ուղղություններից մեկը, լեզուների զուգադրումը, որն ընկած է դրա հիմքում, լեզվաբանների կողմից կիրառվել է դեռևս հնագույն ժամանակներից:

Տարբեր հեղինակների կողմից այս կամ այն լեզվի համար մշակվող քերականություններն իրենց մեջ զգալի չափով կրում էին զուգադրության տարրեր, որը կարող էր լինել հեղինակի մայրենի լեզվի հետ, եթե գրված աշխատությունը վերջինիս մայրենի լեզվին չէր վերաբերում, կամ, ինչպես պատահում էր ավելի հաճախ, որպես զուգադրության առարկա ծառայում էին լատիներենը կամ հունարենը, որոնք համարվում էին գիտության հիմնական լեզուները: Ռուս լեզվաբան Վ. Գակը այս կապակցությամբ եզրակացնում է, որ զուգադրական լեզվաբանությունը՝ որպես ձևավորված առանձին ուղղություն, պարզապես ներկայացնում է «լեզվի նկարագրության բնագավառում մարդկության փորձի տեսական ընդհանրացումն ու բյուրեղացումը»¹:

Ինչ վերաբերում է զուգադրական լեզվաբանության և լեզվաբանական տիպաբանության նույնացման կամ տարբերակման խնդրին, ապա այստեղ լեզվաբանների տեսակետները բաժանվում են: Օրինակ՝ չեխ լեզվաբան Վ. Սկալիչկան գտնում է, որ տիպաբանությունն ուսումնասիրում է լեզվի առանձին տարրերը՝ հնարավորինս մեծ քանակությամբ լեզուների օրինակով, մինչդեռ

¹ Гак В. Г. О контрастивной лингвистике // Новое в зарубежной лингвистике, вып. XXV, М., 1989, с. 5-6.

զուգադրական քննության են ենթարկվում երկու լեզուներ, և փորձ է արվում վեր հանելու դրանց ընդհանրություններն ու տարբերությունները²:

Լեզվաբան Վ. Գակը, վիճարկելով այս տեսակետը, նշում է, որ զուգադրական քննության կարող են ենթարկվել նաև երկուսից ավելի լեզուներ: Միևնույն ժամանակ զուգադրական քննության առարկա կարող են լինել նաև լեզվական համակարգի առանձին տարրեր և ոչ միայն լեզուն ամբողջությամբ: Գակի բնորոշմամբ լեզվաբանական տիպաբանության և զուգադրական լեզվաբանության տարբերությունը հիմնականում այն է, որ առաջինի հիմնական խնդիրը լեզվատիպի որոշումն է, իսկ զուգադրական լեզվաբանությունն իր առջև դնում է ավելի համեմատ նպատակներ, այն է՝ քննել համեմատվող լեզուների քերականական առանձնահատկությունները և նմանությունները:

Է. Աղայանը նշում է, որ զուգադրական լեզվաբանության ուսումնասիրությունները. «ըստ իրենց մեթոդի և հայեցակետի նույնանում են լեզվաբանական տիպաբանության հետ և ըստ էության տիպաբանական հետազոտություն են երկու կամ ավելի լեզուների»³:

Հուզաբացի լեզվաբան Լ. Դեժյոն նշում է, որ տիպաբանության շնորհիվ հնարավոր է համակարգված ձևով քննության ենթարկել աշխարհի լեզուների քերականական կառուցվածքը, սահմանել ընդհանուր օրինաչափությունները, ըստ այդ օրինաչափությունների դասակարգել լեզուները⁴:

Զուգադրական լեզվաբանությունն իր հերթին տիպաբանության համար ապահովում է գիտական նյութ՝ հետագա տեսական վերլուծության ենթարկելու նպատակով: Այլ կերպ ասած՝ լեզվաբանական տիպաբանությունը և զուգադրական լեզվաբանությունը կազմում են անքակտելի միասնություն և փոխլրացնում են միմյանց:

Լեհ լեզվաբան Յ. Ֆիզիակն առանձնացնում է զուգադրական լեզվաբանության երկու ուղղություն՝ տեսական և գործնական-կիրառական: Առաջինը սերտորեն կապված է ընդհանրությունների (ունիվերսալիաների) գաղափարի հետ և ցույց է տալիս, թե դրանք ինչպիսի արտահայտություն են գտնում այս կամ այն լեզվի քերականական համակարգում⁵:

² Скаличка В. Типология и сопоставительная лингвистика // Новое в зарубежной лингвистике, вып. XXV, М., 1989, стр. 27-32.

³ Աղայան Է. Բ., Լեզվաբանության հիմունքներ, Երևան, 1987, էջ 134-135:

⁴ Деже Л. Некоторые замечания о роли приложения типологии к контрастивной лингвистике // Новое в зарубежной лингвистике, вып. XXV, М., 1989, с. 179-187.

⁵ Fisiak J. Contrastive linguistics and language teaching, Pergamon Press, 1981, pp. 4-6.

Կիրառական զուգադրական լեզվաբանությունն իր հերթին, հենվելով տեսական ճյուղի տվյալների վրա, դրանք հարմարեցնում է մի շարք գործնական նպատակների, ինչպիսիք են՝ օտար լեզվի ուսուցումը, թարգմանության տեսությունը և այլն:

Զուգադրական լեզվաբանությանը վերաբերող ուսումնասիրություններ ի հայտ եկել են դեռևս 19-րդ դարի վերջին տասնամյակներում՝ մի շարք հայտնի լեզվաբանների աշխատանքներում, որոնցից կարելի է հիշատակել Բոդուեն դե Կուրտենենին և Բոգորոդիցկիին: Այդ աշխատությունները հիմնականում տեսական բնույթի էին և կիրառական խնդիրները շոշափում էին միայն հպանցիկ: Տեսական ուղղությունն իր հետագա զարգացումը գտավ Պրահայի լեզվաբանական դպրոցի ներկայացուցիչների, մասնավորապես Մատեզիուսի, Տրնկայի, Վաչեկի, Իսաչենկոյի, Ֆիրբասի աշխատություններում:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմին հաջորդող շրջանում զուգադրական լեզվաբանության նկատմամբ զգալի հետաքրքրություն առաջ եկավ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում: Սկսած նախորդ դարի 50-ական թվականներից՝ ավելի ու ավելի էին մեծանում օտար լեզուների ուսուցման կարևորությունը և նշանակությունը, որ մասնագետներին դրդում էին փնտրել դասավանդման նոր և ավելի արդյունավետ մեթոդներ: Այս համատեքստում առաջ եկավ այն տեսակետը, որ երկու տարբեր լեզուների քերականական կառուցվածքի համեմատական քննությունը կարող է նպաստել օտար լեզվի յուրացմանը, մասնավորապես կանխել այն սխալները, որոնք սովորողները թույլ են տալիս օտար լեզու սովորելիս իրենց հարազատ լեզվի քերականական կառուցվածքի ազդեցության տակ:

Խորհրդային Միությունում ևս լեզվաբանության այս ուղղությունը գտնվում էր լեզվաբանների ուշադրության կենտրոնում: Տարբեր լեզուների և ռուսերենի զուգադրական քերականությանը վերաբերող աշխատություններ են հրատարակել Արակինը, Յարցևան, Սմիռնիցկին, Գակը և այլք: Իրենց աշխատություններում զուգադրական լեզվաբանության հարցերին են անդրադարձել նշանավոր լեզվաբաններ Ռեֆորմատսկին, Շչերբան, Պոլիվանով:

Տվյալ հոդվածում որպես զուգադրական լեզվաբանության ուսումնասիրության առարկա դիտարկվում են անվանական քերականական կարգերը:

Քերականական կարգերը քերականական իմաստի և դրա արտահայտման միջոցների միասնությունն են: Նախևառաջ լինում են *շարահյուսական* և *ձևաբանական* կարգեր: Ձևաբանականներն իրենց հերթին բաժանվում են երկու խմբի՝ *անվանական* և *բայական*: Ամենակիրառելի անվանական կարգե-

րը, որոնք առկա են բազմաթիվ լեզուներում, դրանք առկայացման, թվի, հոլովի, ածականի համեմատության աստիճանների, որոշ լեզուներում նաև անձի և իրի, շնչավորի և անշունչի քերականական կարգերն են: Բայական կարգերից կարելի է նշել եղանակը, ժամանակը, կերպը, դեմքը, բայասեռը, հաստատում-ժխտումը⁶:

Վ. Գակը նշում է, որ զուգադրական լեզվաբանության առարկա կարող են լինել լեզվաբանական բոլոր մակարդակների տարրերը՝ հնչյունները, բառերը, քերականական կառույցները և երևույթները⁷:

Խոսելով քերականական կարգերի նկարագրության մեթոդների մասին՝ ռուս լեզվաբան Ջելենեցկին նշում է, որ այդ նպատակի համար կարող է հաջողությամբ կիրառվել *իմաստային դաշտերի* տեսությունը: Իր հիմնական նշանակությամբ իմաստային դաշտն արտահայտում է իմաստաբանորեն միմյանց հետ որոշակի կերպով հարաբերվող բառային միավորների ամբողջությունը: Սակայն լեզվաբանական տիպաբանության մեջ այն այլ կիրառություն է ձեռք բերել. այն միավորում է տվյալ քերականական կարգին առավել բնորոշ արտահայտության միջոցները և իմաստային առումները մեկ համակարգի մեջ⁸:

Քերականական կարգերի արտապատկերումը իմաստային դաշտերի վրա հստակ պատկերացնելու համար պետք է տարբերակում մտցնել արտահայտության և բովանդակության պլանների միջև: Արտահայտության պլանը ներկայանում է որպես տվյալ քերականական կարգի արտահայտման միջոցների միանություն: Այդ քերականական արտահայտության միջոցները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի. առաջին խմբին են պատկանում քերականական ձևայինները, նախնառաջ՝ ածանցները:

Երկրորդ խումբն են կազմում շարահյուսական միջոցները (շարադասություն), կապեր, նախդիրներ և այլն:

Քերականական կարգերի նման վերլուծությունը իմաստաբանության և ձևաբանության տեսանկյունից հնարավորություն է տալիս դիտարկելու այդ կարգերն իրենց ամբողջության մեջ՝ միաժամանակ համեմատության ենթարկելով դրա բաղկացուցիչ տարրերը:

Անվանական քերականական կարգերից առավել բարդ երևույթ է հոլովի կարգը: Հոլովի քերականական կարգի տիպաբանական նկարագրությունը

⁶ Պետրոսյան Հ. Զ., Հայերենագիտական բառարան, Երևան, 1987, էջ 621:

⁷ Гак В. Г. О контрастивной лингвистике, с. 7-8:

⁸ Зеленецкий А. Л. Сравнительная типология основных европейских языков, М., 2004, с. 105-109.

նախևառաջ ենթադրում է հոլովական քերականական արտահայտության միջոցների համակարգումը, որոնք ներկայացնում են մեծ բազմազանություն:

Իմաստային տեսանկյունից հոլովի կարգի համար հստակ և համապարփակ սահմանում տալը նույնպես չափազանց դժվար է, քանի որ հոլովական կապակցության իմաստը նախևառաջ բխում է նրա բաղկացուցիչ բառերի բառային իմաստից: Ռուս լեզվաբան Վինոգրադովն այս կապակցությամբ նշում է, որ «գոյականի հոլովական ձևերում արտահայտվում է առարկաների, երևույթների, գործողությունների և որակների միջև հարաբերությունների ընկալումը՝ նյութական իրականության մեջ»⁹:

Ընդհանրապես հոլովի կարգի ուսումնասիրությունը բարդանում է այն հանգամանքով, որ լեզուների մի մասում այն առկա է, իսկ մյուսներում՝ ոչ: Առաջիններում հոլովական իմաստներն ստանում են քերականական արտահայտություն՝ մասնիկների միջոցով, երկրորդների դեպքում՝ բառային: Հենց այս պատճառով լեզվաբանության մեջ առաջ է եկել խորքային հոլովների մասին տեսությունը, որը հայտնի է նաև «հոլովական քերականություն» անվամբ: Այս ուղղության հիմնադիրներն են համարվում ամերիկացի լեզվաբաններ Չ. Ֆիլմորը և Ու. Չեյֆը:

Անվանական քերականական կարգերից մյուսը՝ թիվը, առավել մեծ կիրառություն ունի աշխարհի լեզուներում և այս կամ այն կերպ արտահայտվում է դրանցից յուրաքանչյուրում: Թվի կարգը դիտարկելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել երկու տարբեր տեսակի հակադրություններ դրա ներսում: Առաջինը, բնականաբար, եզակիության և հոգնակիության հակադրությունն է, որ առկա է հաշվելի առարկաների դեպքում:

Երկրորդ տիպի հակադրության մի կողմում այն գոյականներն են, որոնք ենթակա են թվային առկայացման, այսինքն՝ հաշվելի են, իսկ մյուս կողմում՝ այն գոյականները, որոնք ենթակա չեն թվային առկայացման և անհաշվելի են: Դրանց շարքում կարելի է դասել հավաքական, անհոգնական, անեզական գոյականները: Այս հակադրությունը պայմանավորված է նրանով, որ մի խումբ բառերի բառային իմաստը հնարավորություն չի տալիս արտահայտելու թվային հակադրության երկու կողմերը, և նրանք ներկայանում են կամ միայն եզակի, կամ միայն հոգնակի ձևով:

Հաջորդ անվանական կարգն է առկայացումը: Քերականական իմաստի տեսանկյունից առկայացման կարգը որոշակիացնում է առարկաների հարա-

⁹ Виноградов В. В. Русский язык, М., 1972, с. 139.

բերությունները հաղորդակցական իրադրության և հաղորդակցման մասնակիցների նկատմամբ, այսինքն՝ ըստ հաղորդակցվողներին հայտնի կամ անհայտ լինելու կամ հաղորդակցվողների հետ առնչության:

Գ. Զահուկյանը նշում է, որ հայերենում առկայացման քերականական կարգն ունի երկու ենթակարգ՝ որոշյալություն և ցուցաստացականություն: Ձևաբանական տեսանկյունից առկայացումը դրսևորվում է հիմնականում հոդերի՝ որպես յուրահատուկ քերականական ձևային միջոցով: Այս համատեքստում առկայացման քերականական կարգի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու հոդերի (*անորոշ, որոշյալ, դիմաստացական*) ծագումը և զարգացումը, նրանց գործառույթային մանրամասնություններն ու նրբերանգները¹⁰:

Հոդերի գործառույթը գոյականի իմաստային առանձնակիության ընդգծումն է խոսքային իրադրության մեջ: Ինչպես նշում է Մ. Ասատրյանը, տվյալ հաղորդակցության ենթատեքստից պետք է պարզ և հասկանալի լինի, թե խոսքն ինչի մասին է՝ տվյալ տեսակի մասի՞ն ընդհանրապես, թե՞ այդ տեսակի մեջ մտնող մի որևէ առանձին առարկայի մասին, որի համար լեզուներում կան բառիմաստի որոշակիացման ինչպես բառային, այնպես էլ քերականական միջոցներ, նախևառաջ՝ հոդերը: Դրանց միջոցով վերացական գաղափարները ավելի որոշակիացնում են իրենց նշանակությունը՝ «ստանում են թանձրացական բովանդակություն»¹¹:

Հ. Պետրոսյանը նշում է, որ որոշյալի և անորոշի քերականական կարգի մասին խոսելիս նախևառաջ նկատի է առնվում առարկայի հայտնի կամ անհայտ լինելը, վերացական կամ որոշակի, ընդհանուր կամ մասնավոր իմաստների առկայությունը¹²:

Մեկ այլ անվանական քերականական կարգ է ածականի համեմատության աստիճանների կարգը: Այն իմաստաբանության տեսանկյունից գրեթե նույն արժեքային հարաբերությունն է արտահայտում բոլոր լեզուներում: Ա. Զելենեցկին այս կարգի իմաստային կառուցվածքում առանձնացնում է երկու հիմնական բևեռ՝ հավասարության, որն արտացոլվում է ածականի

¹⁰ Զահուկյան Գ., Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքներ, Երևան, 1974, էջ 208-209:

¹¹ Ասատրյան Մ. Ե., Ժամանակակից հայոց լեզու: Ձևաբանություն, Երևան, 2004, էջ 89:

¹² Պետրոսյան Հ. Զ., Որոշյալի և անորոշի, անձի և իրի առումները հայերենում, Երևան, 1960, էջ 19-21:

համեմատության դրական աստիճանի մեջ, և անհավասարության, որոնք արտացոլվում են բաղդատական և գերադրական աստիճանների մեջ¹³:

Դրական աստիճանն արտահայտում է առարկայի հատկանիշն առանց որևէ համեմատության և ածականի ելակետային ձևն է: Բաղդատական աստիճանն արտահայտում է առարկայի համեմատվող հատկանիշի հավասարական, առավել կամ նվազ լինելը այլ առարկաների միևնույն հատկանիշի նկատմամբ: Գերադրական աստիճանն արտահայտում է առարկայի համեմատվող հատկանիշի գերազանցություն այլ առարկաների միևնույն հատկանիշի նկատմամբ, կամ առանց անմիջական համեմատության:

Արտահայտության պլանում ածականների համեմատության աստիճանների տարբերությունները տարբեր լեզուներում հիմնականում հանգում են համադրական և վերլուծական քերականական ձևերին: Տարբեր լեզուների համեմատության աստիճանների քերականական ձևերը զուգադրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել՝ արդյոք դրանցով արտահայտված իմաստներն ունեն արժեքային տարբերություններ, թե՞ ոչ, առկա են զուգաձևություններ, թե՞ ոչ:

Այսպիսով, կարող ենք նշել, որ հոդվածում ուրվագծել ենք անվանական քերականական կարգերի՝ բովանդակության և արտահայտության պլանների փոխհարաբերությունները, ինչպես նաև նախանշել տարբեր լեզուների անվանական կարգերի զուգադրական-տիպաբանական քննության նպատակներն ու հեռանկարները:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Զուգադրական լեզվաբանությունը սկսել է զարգանալ քսաներորդ դարի 50-ական թվականներից և ներկայանում է որպես ընդհանուր լեզվաբանության առանձին մի ճյուղ, որն զբաղվում է զուգադրման միջոցով լեզուների քերականական կառուցվածքի ուսումնասիրությամբ՝ նպատակ ունենալով բացահայտելու դրանց առանձնահատկություններն ու նմանությունները:

Հոդվածում քննության են ենթարկվում հոլովի, թվի, առկայացման և ածականի համեմատության աստիճանների քերականական կարգերը, թեև երբեմն անվանական քերականական կարգերի շարքում են դասվում նաև անձի և իրի, շնչավորի և անշունչի կարգերը: Նման ընտրությունը պայմանավորված է նրանով, որ վերոհիշյալ չորս քերականական կարգերն առավել մեծ կիրառություն ունեն աշխարհի լեզուներում և ներկայացնում են քերա-

¹³ Зеленецкий А. Л. Сравнительная типология основных европейских языков, с. 108.

կանական իմաստների և համապատասխան արտահայտության միջոցների մեծ բազմազանություն:

Բանալի բաներ- քերականական կարգ, զուգադրական լեզվաբանություն, անվանական, հոլով, թիվ, առկայացում, համեմատության աստիճաններ:

ИМЕННЫЕ ГРАММАТИЧЕСКИЕ КАТЕГОРИИ КАК ОБЪЕКТ КОНТРАСТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

ГАРИК ГРИГОРЯН

Контрастивная лингвистика как самостоятельная дисциплина начала развиваться с 50-ых годов XX века и занимается сопоставительным изучением грамматической структуры языков для выявления их различий и общих черт. В статье рассматриваются именные грамматические категории, принципы их сопоставления, а также планы содержания и выражения. В статье анализируются грамматические категории падежа, числа, актуализации и степени сравнения прилагательных, иногда к именным категориям относят еще и категории одушевленности. Такой выбор обусловлен тем, что вышеупомянутые четыре грамматические категории имеют широкое применение во многих языках мира и представляют большое многообразие грамматических значений и соответствующих форм выражения.

Ключевые слова – контрастивная лингвистика, именные категории, падеж, число, актуализация, степени сравнения прилагательного.

GRAMMATICAL CATEGORIES FOR CONTRASTIVE LINGUISTIC STUDIES

GARIG GRIGORYAN

Contrastive linguistics started to develop as a separate discipline in the 1950s. It is a branch of general linguistics that studies the grammatical structures of languages to specify the singularities (differences) and relatedness (similarities) that exist between these languages. In the article the categories of case, number, actualization and degree of comparison of adjectives are considered. These

categories are chosen for the study as they are the basic categories widely used in a great number of languages and because they stand for a great variety of grammatical meanings and relevant means of expression.

Key words – grammatical category, contrastive linguistics, nominal, case, number, actualization, degree of comparison.